

ноухов // Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам : сб. науч. тр. - Красноярск, 1987. - С. 37-46.

Басиста І.В. Окремі питання розуміння процесуальних і тактичних рішень слідчого

Стаття присвячена розгляду процесуальних рішень слідчого та визначенню місця тактичних рішень під час провадження досудового розслідування, так як ні теоретики, ні практичні працівники із даного приводу не мають єдиної точки зору.

Ключові слова: слідчий, кримінальний процес, досудове розслідування, процесуальне рішення, тактичне рішення.

Басистая И.В. Некоторые вопросы понимания процессуальных и тактических решений следователя

Статья посвящена рассмотрению процессуальных решений следователя и определению места тактических решений в процессе производства досудебного расследования, так как ни теоретики, ни практики не имеют по данному поводу единственной точки зрения.

Ключевые слова: следователь, уголовный процесс, досудебное расследование, процессуальное решение, тактическое решение.

Basysta I.V. Some Questions concerning Understanding of Investigator's Decisions of Procedure and Tactic Decisions

The article deals with the examination of investigator's decisions of procedure and the role determination of tactic decisions during pre-trial investigation, because neither scientists, nor practical workers have mutual opinion concerning this question.

Keywords: investigator, criminal process, pre-trial investigation, decision of procedure, tactic decision.

Берладин О.Б.

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

УДК 343.12(410)

Постановка проблеми. Серед європейських держав, що мають розвинуту систему джерел кримінального права, Великобританія посідає особливе місце. У процесі реформування кримінального права України вважаємо за доцільне привернути увагу до правової системи Великобританії, зокрема щодо джерел пра-

вового регулювання участі захисника на досудовому слідстві у кримінальному процесі.

Вивченню джерел права Великобританії присвячені роботи таких учених : М. Строгович, В. Шибіко, І. Гловацький, М. Хавронюк, Р. Уолкер, П. Арчер, А. Ашворс та інших. Окремі аспекти досліджуваної проблеми були в полі наукових пошуків : К. Гуценка, Л. Головка, Б. Філімонова, В. Молодована, О. Святоцького, М. Полянського, А. Романова, Р. Кросс, Е. Дженкс, Берман Герольд Дж. та інших.

Особливості розвитку конституційного устрою Великобританії зумовили наявність трьох самостійних правових систем, які діють на територіях Англії, Уельсу, Шотландії, Північної Ірландії. На всій території Великобританії, незважаючи на певні відмінності між цими правовими системами, діє принцип обов'язковості судових прецедентів, і орієнтування на рішення англійських судів [1, с. 51].

У науковій літературі назва держави Англія (England) частіше вживається як «Сполучене королівство Великобританії і Північної Ірландії» (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland). При цьому виділяють такі основні адміністративно-територіальні одиниці королівства: Англію, Уельс, Шотландію, Північну Ірландію (Офіційну назву Великобританія одержала у 1707 р., після заключення унії Англії з Шотландією) [6, с.274].

Основні інститути й принципи англійського права сформувався ще в епоху феодалізму. Його джерелами були: статутне право, загальне право й суд канцлера, або «суд справедливості». Відсутність уніфікованого законодавства компенсувалася виданням королівських хартій [1, с. 24]. Деякі важливі принципи кримінального права знайшли своє відображення ще у Великій хартії вольностей (1215 р.), якою англійські юристи обґрунтовують право бути судимими собі рівними.

Загальновідомо, що кримінально-процесуальне право Великобританії є однією з найстаріших і найвпливовіших правових систем. Його основи було закладено у XV-XVI столітті з основоположним принципом: злочинець посягає не тільки на особу

або майно потерпілого чи його сім'ї, а й на публічні інтереси, на «королівський мир» [1, с. 23]. Як й інші галузі права, кримінально-процесуальне право не кодифіковане, а містить дію старовинних законодавчих актів, чисельних джерел. Тому захиснику у кримінальних справах належить особлива роль.

Упродовж другої половини ХХ століття відбулися важливі зміни у кримінальному праві Великобританії. Так, у 1967 р. Актом Кримінального Закону було офіційно скасовано поділ злочинних діянь на фелонії і місдмінори. Фелонія (англ. felony) — термін, який у кримінальному праві Великобританії означає злочин. При такому поділі фелонії були такими злочинами, за які при доведенні вини конфісковувалось усе майно і обвинувачений засуджувався до страти. Місдемінор (англ. misdemeanour) - категорія найменш небезпечних злочинів, які межують з адміністративними правопорушеннями, за які призначався лише штраф або позбавлення волі за рішенням суду. Названим Актом була затверджена нова класифікація - «арештні» і «неарештні» злочини [1, с. 31].

Поняття «джерела кримінального права» безпосередньо пов'язане з вирішенням основних теоретичних і практичних питань кримінального права Великобританії та містить уявлення про зміст і порядок реалізації кримінально-правових норм. У правових джерелах кримінальний процес характеризують як змагальний (adversial), головним принципом якого є змагання сторін. На відміну від континентальної Європи у Великобританії немає єдиного кримінального кодексу, в якому були б об'єднані кримінальні закони, які повно регламентували б провадження у кримінальних справах [7].

Науковцями в галузі права нараховується понад 100 законів, що регламентують кримінальне судочинство. З них варто виділити так звані консолідовані закони, які регулюють окремі інститути кримінального процесу: Закони про присяжних (1974 р.), Про звільнення заарештованих під заставу (1976 р.), Про кримінальну юстицію (1967 р. зі змінами у 1972, 1982, 1986, 1987, 1988, 1990, 1991, 1998 рр.), Про магістратські суди (1980 р.), Про перехоплен-

ня телефонних, телеграфних і інших повідомлень (1985 р.), Про переслідування злочинів (1985 р.), Про корнерів (1988 р.), Про юридичну допомогу (1988 р.), Про екстрадицію (1989 р.), Про посадових осіб поліції (1989 р.), про суди і правове обслуговування (1990 р.), про поліцію і магістратські суди (1994 р.), Про апеляцію у кримінальних справах (1995 р.), Про кримінальний процес і розслідування (1996 р.), Про поліцію (1997 р.), Про права людини (1998 р.), Про злочини і порушення громадського порядку (1998 р.), Про правосуддя для неповнолітніх і докази по кримінальних справах (1999 р.), Про забезпечення доступу до правосуддя (1999 р.), Про повноваження кримінальних судів (при призначенні покарання) (2000 р.), Про боротьбу з тероризмом (2000 р.), Про регламентацію повноважень щодо розслідування (2000 р.), Про правосуддя у кримінальних справах і суди (2000 р.) тощо [2, с. 49].

Джерелами кримінального процесуального права Великобританії є передовсім законодавчі акти, що регулюють судоустрій (Закон про Верховний суд 1981 р., Закон про Магістратські суди 1980 р., Закон про суди присяжних 1974 р., Закон про оскарження в кримінальних справах 1968 р., Закон про кримінальне правосуддя 1925 р., Закон про суди графств 1984 р., Закон про суди і юридичні послуги 1990 р.) [2].

Існування інституту адвокатури у Великобританії також не врегульовано окремим законом про адвокатуру, її діяльність регламентується сотнями звичаїв адвокатського життя, які ведуть свій початок ще з часів Середньовіччя. Правовий статус адвокатів врегульовано в основному королівськими хартіями (1845, 1872, 1909, 1954 р.р.), парламентськими актами, постановами уряду, правилами, що приймаються самоврядними органами адвокатури протягом століть [5, с. 105]. Лише ґрунтовне знання джерел кримінального права, порядок реалізації правових норм сприятиме професійному становленню й набуттю правових знань адвокатом-захисником.

Процесуальне становище адвоката у Великобританії тісно пов'язане з правом підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на право користуватися послугами захисника. Це право було за-

початковане у таких джерелах: великій хартії вольностей 1215 р., Петиції про права 1627 р., Акті про краще забезпечення свободи підданого і про запобігання ув'язненню за морями від 1679 р., Білля про права 1689 р. [3]

У кримінальному процесі Великобританії адвокатуві-захисникові відводиться важлива роль. По-перше, він вважається юристом-професіоналом, який нарівні з публічним обвинувачем фахово може оспорювати обвинувачення; по-друге, на етапі розкриття (disclosure) адвокат вправі вимагати від обвинувача для ознайомлення всі доказові матеріали по справі; по-третє, захисник має бути добре підготовленим, щоб високопрофесійно провести підтримку захисту (defence statement); також сторона захисту мусить аргументовано викласти обвинувачеві та суду міркування та аргументи на спростування пред'явленого обвинувачення.

Характерним для англосаксонської правової системи впродовж тривалого часу було визнання безумовного пріоритету норм прецедентного (загального) права. Однак таке співвідношення статутного і прецедентного права на сьогодні істотно модифікувалося. Норми прецедентного права у сфері кримінального судочинства швидко втрачають своє пріоритетне значення. Свідченням такої тенденції є, наприклад, положення Закону про кримінальний процес і розслідування (Criminal Procedure and Investigation Act) від 4 липня 1996 р., за яким (ст. 27) допускається можливість заміни конкретних норм загального (прецедентного) права, що регламентують взаємне ознайомлення сторін із зібраними ними матеріалами (disclosure) до розгляду справи в суді, шляхом видання підзаконних актів, зводами практичних правил. Ця процедура означає значно більше, ніж просте пред'явлення адвокатуві матеріалів слідства [11].

Вказаний закон наголошує, що орган розслідування, з одного боку, повинен пред'явити будь-які матеріали, із якими раніше не був ознайомлений обвинувачений, навіть ті, які (на думку обвинувачення) можуть послабити саме обвинувачення (ст. 3 Закону). З іншого боку, захист також зобов'язується скласти певне пояснення (defence statement), зазначаючи в загальних рисах характер

захисту обвинуваченого та свою позицію щодо позиції обвинувача (ст. 5 Закону). Обвинувач повинен пред'явити додатково всі матеріали, з якими захисник або обвинувачений не були ознайомлені (ст. 7 Закону).

Питання, що стосуються сфери кримінального судочинства, можуть також вирішуватися в підзаконних актах, які називаються по-різному, наприклад: нормативні акти, нормативи, правила, норми і правила, статuti, керівництва, циркуляри Міністерства внутрішніх справ (regulations, norms, codes, rules and regulations, statutes, guidances, Home Office circulars); вони видаються органами або посадовими особами виконавчої чи судової влади для доповнення законів або їх застосування.

Все більшої ваги в регламентації кримінального судочинства почали набувати нормативні акти, що видаються підрозділом Королівської служби переслідування — директором публічних переслідувань за погодженням з Генеральним атторнеєм. Зокрема, серед англійських юристів широкою популярністю користуються Кодекс королівських обвинувачів (Code for Crown Prosecutors) та Інструкція для адвокатів, які залучені до кримінального переслідування (Instruction for Prosecuting Advocates) [10].

Разом із повноваженням видавати практичні вказівки (practice directions), закони Лорд-канцлер та інші вищі посадові особи судового відомства наділяються також повноваженням видавати обов'язкові для судів (суддів), інших органів або осіб, що діють у сфері правосуддя, підзаконні акти — накази (orders), інструкції (regulations), керівництва (guidance). Прикладом може бути Закон про забезпечення доступу до правосуддя (Access to Justice Act) від 27 липня 1999 р., що передбачив ряд радикальних заходів щодо комплексного вдосконалення системи юридичних засобів, які надають громадянам можливість реально користуватися судовим захистом своїх прав.

Правова діяльність захисника на стадії досудового слідства, а також досудові дії поліції та інших органів, що займаються підготовкою матеріалів кримінальних справ до судового розгляду, в більшості випадків безпосередньо регламентувалися законами із

сфери адміністративно-правових (поліцейських) правовідносин та підзаконними відомчими актами.

У питаннях права обвинуваченого на захист правники Великобританії керуються такими трьома законодавчими актами: Законом про поліцію і кримінальні докази 1984 р., Законом про кримінальну юстицію 1994 р. та Законом про кримінальний процес і розслідування 1996 р. [2, с. 33-34; 11].

Прийняття цих законів активізувало процес вироблення і впровадження юридичних гарантій прав осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності, що в свою чергу посприяло істотній деталізації правової регламентації процесуальних інститутів. Означені чинники і зумовили ухвалення Закону про поліцію і кримінальні докази 1984 р.

До 1984 р. англійський кримінальний процес не передбачав права затриманого на зустріч із адвокатом, хоча таке право було ще у Судових правилах 1912 р., однак поліцейськими органами часто ігнорувалося. Із прийняттям Закону про поліцію і кримінальні докази не лише розширилися повноваження поліції, але й одночасно закріпилося положення (ст. 58) про право арештованого, підозрюваного на право користуватися професійним захисником із початку затримання. Адвокат при цьому одержав право брати участь у всіх допитах підозрюваного. У новій редакції Зводу практичних правил 1995 р. це положення знайшло подальший розвиток, де, зокрема, вказувалося, що поліція зобов'язана забезпечити захисником кожного затриманого, крім випадків, коли підозрюваний сам відмовляється від нього. Виняток становлять справи про тероризм та інші тяжкі злочини, щодо яких поліція вправі обмежити доступ адвоката до участі у справі протягом перших 36 годин затримання. Крім того, згідно ст. 58 Закону 1984 р. поліція може перешкодити участі в справі конкретного адвоката, якщо є підстави вважати, що він впливатиме на свідків або фальсифікуватиме докази. При цьому підозрюваний має право запросити іншого адвоката, тобто йдеться не про обмеження права на участь у справі захисника, а про обмеження права на вибір захисника [8; 11].

Як уже зазначалося, у Великобританії не існує спеціального кодифікованого кодексу процесуальних норм, а лише сукупність норм, вироблених судовою практикою, тому роль адвоката у спірних справах, які поділяються на консультації та на безпосередню участь у судових спорах, є надзвичайно важливою. Отже, кожна така справа може опиратися на норми, які мають преюдицію для її вирішення, тобто адвокат має покликатися на велику кількість судових рішень із аналогічних справ.

Із прийняттям Закону про кримінальну юстицію (1994 р.) стала більш активною участь адвокатів у кримінальних справах на стадії досудового слідства. Це пов'язано, насамперед, із появою в кримінальній процедурі вимоги роз'яснювати затриманим чи обвинуваченим права на мовчання та попередження про можливі негативні наслідки такого. Норми, введені у ст. 34-38 названого Закону, були кваліфіковані як «обмеження права на мовчання». Обов'язок захисника довести цю норму закону до підзахисного саме на стадії досудового слідства (в офіційному роз'ясненні до Закону про кримінальні докази 1898 р. вказано, що його положення, які стосуються «права на мовчання», втрачають силу). Як наслідок, обвинувачення одержало право коментувати мовчання обвинуваченого, що особливо важливе в суді присяжних.

Інше важливе джерело правового регулювання – Закон про доступ до правосуддя (Access to Justice Act) 1999 р., яким передбачено створення Комісії з правового обслуговування, під егідою якої утворена Служба забезпечення захисту у кримінальних справах (Criminal Defense Service). Комісія, не маючи змоги надавати правову допомогу самостійно (до її складу входить від 7 до 12 чоловік), визначає малозабезпечених осіб, що потребують такої допомоги, і надає їм грошові гранти на оплату адвокатських послуг. На Службу забезпечення захисту у кримінальних справах також покладена функція фінансування при необхідності заарештованих, які знаходяться під вартою в поліцейських ділянках (ст. 13 Закону 1999 р.) [9].

Низка конкретних принципів питань (умови надання безоплатної юридичної допомоги особам, що притягуються до кри-

мінальної відповідальності, порядок виділення грошових субсидій-грантів для часткового відшкодування витрат при здійсненні захисту, розміри гонорарів адвокатів та ін.) вирішуватися в актах (інструкціях, вказівках, наказах), що видаються Лордом-канцлером або затверджуються ним.

На окремий розгляд заслуговує питання ставлення правотворчої і правозастосовної практики Великобританії до норм міжнародних договорів, (які також є джерелами права) що визнаються в цій країні. Будучи членом Ради Європи, Великобританія взяла на себе зобов'язання неухильно дотримуватися міжнародних договорів, зокрема в сфері захисту основних прав і свобод людини. Для їх регулювання було прийнято Закон про права людини (Human Rights Act) від 9 листопада 1998 р., основний зміст якого складають положення про порядок тлумачення і застосування конвенційних прав (тих, що передбачені в ст. 2-12 і 14 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, ст. 1-3 Першого протоколу і ст. 1 і 2 Шостого протоколу до цієї Конвенції). При тлумаченні і з'ясуванні змісту статей названої Конвенції і протоколів до неї обов'язково повинні братися до уваги рішення, декларації, консультативні думки (*advisory opinions*), інші акти Європейського суду з прав людини, Європейської комісії з прав людини і Комітету міністрів Ради Європи [11].

Вказані джерела правового регулювання участі захисника у кримінальному процесі Великобританії, у тому числі і на стадії досудового слідства, а також правила, за якими працюють правники на території країн Європейського Співтовариства, покликані сприяти охороні законних інтересів громадян та професійній діяльності адвокатів.

Таким чином, з'ясування множинності (поліномативності) та змісту джерел кримінального законодавства Великобританії дозволить проаналізувати процеси формування та вдосконалення відповідних кримінально-правових норм, особливості кримінально-правової галузі, визначити їх правову природу, види, функціональне значення в регулюванні процесуальних відносин, відстежити законодавчий підхід у поглядах на призначення нор-

мативних приписів та правове регулювання участі захисника у кримінальному процесі, в тому числі і на стадії досудового розгляду справ.

1. Гловацький І. Ю. *Адвокатура зарубіжних країн (Англія, Німеччина, Франція) : навч.-практ. посіб. / І. Ю. Гловацький. – К. : Атіка, 2007. – 588 с.*
2. Гуценко К. Ф., Головка Л. В., Филимонов Б. А. *Уголовный процес западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головка, Б. А. Филимонов. – М. : [б. и.], 2001. – С. 45–46.*
3. Полянский Н. Н. *Уголовное право и уголовный суд Англии / Н. Н. Полянский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1969. – 399 с.*
4. *Правовые системы мира : энцикл. справ. / отв. ред. А. Я. Сухарев. – М., 2001.*
5. *Сучасні системи адвокатури / за ред. О. Д. Святоцького. – К. : [б. в.], 1993.*
6. *Украинский советский энциклопедический словарь : в 3 т. / редкол. : А. В. Кудрицкий (ответ. ред.) и др. – Т. 1. – Киев : Глав. ред. УСЭ, 1988. – 756 с.*
7. Уолкер Р. *Английская судебная система / Р. Уолкер. – М. : [б. и.], 1980. – 631 с.*
8. Alito S. A. *The Role of a Lawyer in Criminal Case / S. A. Alito // The Report at the National Bar's Congress, 1997. – P. 33–43.*
9. Ashworth A. *Principles of the Criminal Law / A. Ashwort. – London : Sweet&Maxwell, 1995.*
10. *Advocacy // The City Law School. – 2010. – № 5.*
11. *Legislation // The National Archives [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.legislation.gov.uk>*

Берладин О.Б. Джерела правового регулювання участі захисника на досудовому слідстві у кримінальному процесі Великобританії

Проведений аналіз основних джерел кримінального законодавства Великобританії дозволяє відстежити специфіку кримінально-правової галузі, законодавчий підхід у поглядах на призначення нормативних приписів та правове регулювання участі захисника у кримінальному процесі Сполученого королівства Великобританії і Північної Ірландії на стадії досудового слідства.

Ключові слова: джерела правового регулювання, захисник, досудове слідство, кримінальний процес, Великобританія, консолідовані закони, королівські хартії, законодавчі акти.

Берладин О. Б. Источники правового регулирования участия защитника на досудебном следствии в уголовном процессе Великобритании

Проведений аналіз основних джерел кримінального законодавства Великої Британії дозволяє відслідкувати специфіку кримінально-правової області, законодавчий підхід з огляду на призначення нормативних актів і правове регулювання участі захисника в кримінальному процесі Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії на стадії досудового слідства.

Ключевые слова: джерела правового регулювання, захисник, слідство, кримінальний процес, Велика Британія, консолідовані закони, королівські хартиї, законодавчі акти.

Berladyn O. B. Legal regulation sources of a defender's rights during pre-trial investigation in criminal proceedings of Britain

Annotation: The analysis of the main sources of criminal legislative acts in UK allows us to track the main specific of legislation in the branch of criminal law, special attention was paid to the defender's rights during prejudicial investigation.

Keywords: sources of legal regulation, defender, investigation, criminal procedure, Britain, consolidated laws, Royal Charters, legislative acts.

Круль С.М.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

УДК 343

Актуальність теми дослідження. Розслідування злочинів, як динамічна процесуальна діяльність, проходить окремі стадії і є процесом переходу від первісних процесуальних ситуацій до наступних. У цьому процесі робота з доказами носить ситуаційний характер. Органам розслідування доводиться діяти в різних умовах і обставинах, що складаються під впливом особливостей злочинів, дефіциту часу і доказової інформації, специфіки відносин між суб'єктами кримінального процесу.

У криміналістиці вивченням проблеми слідчої ситуації знайшло відображення в працях таких вчених як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, Т.С. Волчецька, І.Ф. Герасімов, В.Г. Гончаренко, Г.А. Густов, Л.Я. Драпкин, А.В. Дулов, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Кліменко, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Г.А. Матусовський, М.А. Погорельський, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, М.П. Яблоков та ін.